

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03
в Національній академії внутрішніх справ
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
Косенко Світлани Сергіївни на дисертаційне дослідження
Шопіної Юлії Олегівни на тему «Кримінальна відповідальність медичного
або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з
виконанням професійних обов'язків», подане на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 –
кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Сьогодні можна впевнено стверджувати, що соціальна значущість діяльності медичного або фармацевтичного працівника визначається передусім тим, що вони працюють у досить складних, а нерідко екстремальних умовах праці (як показують обставини в умовах загальносвітової пандемії коронавірусу COVID-19). Зазначимо, що професійна діяльність медичних і фармацевтичних працівників стала однією з основ життєзабезпечення цивілізованого суспільства. З огляду на це в умовах сьогодення набуває особливої актуальності проблема кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням їх професійних обов'язків. Кримінально-правову оцінку таких діянь, за твердженням авторки цього дослідження, на законодавчому рівні закріплено в ст. 131, 132, 134, 138–145 Кримінального кодексу України (КК України). Акцентуємо увагу на тому, що у зв'язку з можливістю спричинення негативних наслідків природі людини виникає потреба криміналізувати нові кримінально-правові прояви та розробити механізми протидії злочинній діяльності медичного або фармацевтичного працівника.

У сучасних умовах нагальною проблемою є як законодавча, так і підзаконна нерегульованість більшості аспектів професійної діяльності медиків, відсутність

ВДСД НАВС	
Вх. №	3458
20	2020 р.
кількість аркушів:	13
сск. док.	додаток

об'єктивних критеріїв оцінювання їх діяльності, низький рівень соціально-побутового забезпечення медичного персоналу, значна кількість прогалин у кримінально-правових нормах, які передбачають відповідальність за професійні правопорушення цієї категорії осіб, що призводить до нехтування медичними або фармацевтичними працівниками своїми професійними обов'язками, а також зумовлює появу у них відчуття впевненості в можливості уникнути будь-якого виду відповідальності за такі дії.

Беззаперечно, кримінальні правопорушення, які вчиняє медичний або фармацевтичний працівник у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, є одними з найнебезпечніших, позаяк у разі вчинення таких діянь заподіюється шкода суспільним відносинам, що складаються у сфері охорони життя та здоров'я особи. З правового та морально-етичного погляду такі діяння є неприпустимими та максимально негативно сприймаються суспільством. Адже заподіяння шкоди життю або здоров'ю особою, яка за своїми професійними обов'язками має запобігти та усунути таку шкоду, виглядає максимально цинічно та неприродно, тому що кожному пацієнту в разі будь-якого медичного втручання має бути гарантовано якість і безпеку наданої медичної допомоги з метою задоволення потреб, обумовлених його станом, і недопущення невиправданого ризику для життя і здоров'я.

Для теоретичного підґрунтя свого дослідження авторка обрала праці П. П. Андрушка, Я. М. Брайніна, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, П. А. Вороб'я, А. А. Вознюка, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, О. О. Кваші, Е. М. Кісілюка, М. І. Колоса, М. Й. Коржанського, С. С. Косенко, В. М. Кудрявцева, В. В. Кузнецова, Н. Ф. Кузнецової, О. М. Литвака, С. Я. Лихової, Ю. В. Мантуляка, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, А. А. Музики, В. О. Навроцького, І. О. Нікітіна, Г. П. Новосьолова, М. В. Радченко, А. В. Савченка, В. В. Сташиса, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, А. Н. Трайніна, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. В. Чернея, С. С. Чернявського, В. І. Шакуна, Н. О. Шкільної та ін.

Інші вчені у своїх працях розглядали питання кримінальної відповідальності з обраної теми, а саме: Д. С. Азаров, П. П. Андрушко, А. О. Байда, В. В. Балабко, Ю. В. Баулін, О. Г. Берило, В. В. Бабаніна, Ф. Ю. Бердичевський, Р. В. Вереша, В. О. Глушков, О. Д. Гринь, С. Р. Дутчак, Г. К. Лапко, П. С. Литвин, В. І. Осадчий, О. В. Сапронов, В. В. Сташис, С. Г. Стеценко, Т. Ю. Тарасевич, І. М. Філь, М. І. Хавронюк, Г. В. Чеботарьова, А. С. Чистякова, О. М. Язухін. Незважаючи на те, що праці цих науковців становлять значну наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних з ознаками складів злочинів, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, залишилися дискусійними, а деякі недостатньо або взагалі недослідженими. Згадані автори пропонують переважно загальну характеристику окремих злочинів у цій сфері або розглядають особливості кваліфікації окремих видів злочинів, аналізують відповідні положення кримінального законодавства, які вже зазнали суттєвих змін.

Крім того, ознайомлення із текстом дисертації, автореферату та опублікованими працями Ю. О. Шопіної дає підстави стверджувати, що проведене нею дослідження є спробою новітнього погляду на досліджувану проблематику, на відміну від уже наявних наукових напрацювань. На основі такого дослідження дисертанткою сформульовано принципово нові висновки та пропозиції, які стосуються досліджуваного питання.

Що ж стосується проблем правозастосування, то про них можуть свідчити статистичні дані. Зокрема, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України впродовж 2003–2012 років виявлено 937 фактів вчинення кримінальних правопорушень медичними або фармацевтичними працівниками, пов'язаних із виконанням ними своїх професійних обов'язків, і з кожним роком, нажаль, ця цифра зростає. Лише за січень – червень 2020 року зафіксовано вже 463 випадки. Водночас існують обставини, що штучно впливають на низький рівень реєстрації таких діянь (зокрема, латентність, приховування та перекручення статистичної звітності, помилки при кваліфікації, складність доказування тощо).

Сучасні кримінологічні дослідження свідчать про те, що злочини у сфері медичного обслуговування мають високий рівень латентності. Це пояснюється багатьма факторами, зокрема, відсутністю належного контролю за результатами лікування, елементами «кругової поруки», наявністю вузьковідомчого підходу до проблем охорони здоров'я, приховуванням недоліків у наданні медичної допомоги шляхом установлення хибних або некваліфікованих діагнозів, непритягненням в окремих випадках до відповідальності медичних працівників через складність установлення ступеня їх вини.

Наука кримінального права та слідчо-судова практика з питань кваліфікації злочинів надає велике значення правильній юридичній оцінці вчиненого особою діяння або її посткримінальній поведінці, оскільки це є необхідною умовою досягнення законності при відправленні правосуддя у зв'язку з проведенням кримінального провадження. Помилка в кваліфікації може тягнути за собою необґрунтоване засудження особи або необґрунтоване її виправдання, або застосування до винного норми КК України, яка не містить усіх кримінально-правових ознак вчиненого діяння або посткримінальної поведінки особи.

Зважаючи на викладене та необхідність реформування чинного кримінального законодавства у цій сфері, а також на відсутність комплексних монографічних праць із досліджуваної проблематики в науці вітчизняного кримінального права, тема дисертаційного дослідження Ю. О. Шопіної, безумовно, є актуальною. У зв'язку із цим проведення комплексного кримінально-правового дослідження щодо кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, є логічним, необхідним та своєчасним і відповідає вимогам сьогодення.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується тим, що робота містить всі необхідні для такого дослідження компоненти: критичний аналіз досягнень попередніх дослідників цієї та суміжних проблем; вивчення кримінального законодавства окремих країн щодо кримінальної відповідальності

медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків; анкетування 270 працівників слідчих підрозділів НПУ в м. Києві та десяти областях України щодо питань кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків; узагальнені результати вивчення 57 архівних кримінальних проваджень (кримінальних справ), розпочатих (порушених) за ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, розслідуваних органами досудового розслідування правоохоронних органів і розглянутих судами різних інстанцій протягом 2003–2020 років; статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо кількості розпочатих кримінальних проваджень, зокрема тих, у яких особам вручено повідомлення про підозру за 2003–2020 роки.

Обсяг опрацьованих дисертанткою матеріалів свідчить про те, що Ю. О. Шопіна провела дослідження обраної нею теми на досить високому науковому та методичному рівнях, що дало змогу сформулювати самостійні й оригінальні висновки і пропозиції, що відображають наукову новизну дисертаційного дослідження, у тому числі достатньо обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства.

Дисертація ґрунтується на комплексному, системному підході, характеризується належним рівнем наукових узагальнень. Водночас методологічні підходи до дослідження питання, обраного авторкою, є традиційними для кримінального права. Зокрема, методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання (історико-правовий, порівняльно-правовий, діалектичний, логіко-семантичний, догматичний, моделювання, узагальнення, статистичний, системний, структурно-функціональний, соціологічний тощо).

Використання зазначених методів дало можливість авторці досягнути мети дослідження – провести системне та комплексне вивчення питань кримінально-правової характеристики складів злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, здійснення

порівняльно-правового аналізу законодавства інших країн у цій сфері, а також формулювання пропозицій з удосконалення кримінального законодавства та загальних положень кримінального права, спрямованих на підвищення ефективності правозастосовної практики щодо досліджуваних правопорушень.

Дисертанткою використаний значний за обсягом масив загальнотеоретичної та спеціальної літератури за темою дослідження, у тому числі праці вчених інших країн. Зміст дисертаційного дослідження свідчить про її вміння критично аналізувати і сприймати положення використаних джерел.

Авторка провела порівняльне дослідження. Його результати засвідчують узгодженість більшості правових норм України з правовими актами зарубіжних країн, завдяки чому виявлено певні особливості національного законодавства. Зокрема, розглянуто норми КК Австрійської Республіки, Грузії, Королівства Данії, Королівства Іспанії, Королівства Нідерландів, Латвійської Республіки, Республіки Болгарії, Республіки Польщі, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації та Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, встановлено, що досліджувані діяння медичних і фармацевтичних працівників здебільшого охоплені главами або розділами зазначених кодексів, які встановлюють кримінальну відповідальність за завдану шкоду життю або здоров'ю.

На користь високого рівня проведеного наукового дослідження свідчить і те, що дисертантка критично проаналізувала і здебільшого врахувала позиції інших вчених, які приділяли увагу питанням кримінальної відповідальності за суміжні склади злочинів. Слід також звернути увагу, що рекомендації, які містяться в роботі, пройшли належну апробацію та були використані у відповідних наукових працях дисертантки. Вона чітко продемонструвала вміння проводити самостійне дослідження, використовуючи при цьому необхідний комплекс наукових методів.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що авторкою належним чином визначено й використано у своєму дослідженні підходи до теоретичних й методологічних

засад кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, на підставі чого запропоновано новітні аспекти методології дослідження кримінальної відповідальності за розглянуті діяння й теоретичні передумови такого дослідження.

Також чітко виписано зміст структури суспільних відносин (основного безпосереднього об'єкта злочинів, передбаченого ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України), яка охоплює, по-перше, учасників цих відносин (пацієнт (отримувач медичних або фармацевтичних послуг) і медичний або фармацевтичний працівник (особа, яка надає медичну або фармацевтичну допомогу (послугу); по-друге, предмет (охорона життя і здоров'я особи в системі охорони здоров'я щодо належного та якісного надання медичної або фармацевтичної допомоги (послуг); по-третє, соціальний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин (зміст).

Не залишилися поза увагою і суто практичні зміни та вдосконалення чинного законодавства.

Здобувачкою сформульовано пропозиції щодо внесення змін до санкцій, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, стосовно визначення міри покарання медичного або фармацевтичного працівника для посилення відповідальності й уніфікації її застосування у сфері охорони життя та здоров'я особи, шляхом установлення суворіших розмірів і видів покарань за вчинення кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів злочинів.

З огляду на потреби правозастосовної практики обґрунтовано необхідність доповнення ст. 139, 140 КК України кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками, визначивши такими, відповідно, корисливий мотив, або скоєння злочину щодо неповнолітнього пацієнта, або спричинення смерті пацієнта чи інші тяжкі наслідки.

Досить неординарним і таким, що заслуговує на увагу, є висновок Шопіної Ю. О. про необхідність розроблення Єдиного реєстру недобросовісних лікарів і фармацевтів України.

Отже, усі зазначені наукові положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни, мають оригінальне теоретичне осмислення поставлених проблем та їх практичну спрямованість і, без сумніву, є певним внеском у кримінально-правову доктрину.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях

Результати дослідження повною мірою відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких: чотири статті – у наукових фахових виданнях, визначених МОН України як фахові з юридичних наук, одна – в іноземному юридичному виданні (Словацька Республіка), шість тез доповідей, які оприлюднені на науково-практичних, науково-теоретичних конференціях і засіданні круглого столу.

Кількість, обсяг і зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук і надають авторові право публічного захисту дисертації.

Детальний аналіз наданих рукопису й автореферату дисертації дає підстави констатувати ідентичність автореферату й основних положень дисертації. Наведені в авторефераті наукові положення, висновки і рекомендації в повному обсязі розкрито й обґрунтовано в тексті дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення дисертації було використано:

– у нормотворчій діяльності – під час розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін і доповнень до чинного КК України, а також у процесі підготовки висновків до проектів підзаконних нормативно-правових актів (акт впровадження в діяльність Департаменту юридичного забезпечення МВС України від 03.12.2019);

– у практичній діяльності – у діяльності органів досудового розслідування або дізнання (слідчих підрозділів НПУ), а також під час проведення занять у системі службової підготовки (акт впровадження в практичну діяльність Головного слідчого управління НПУ від 04.03.2020);

– в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень» (акт впровадження в освітній процес НАВС від 17.02.2020);

– у науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних питань щодо кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (акт впровадження в науково-дослідну роботу НАВС від 26.05.2020).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Дисертація являє собою рукопис, що містить анотації українською та англійською мовами, вступ, три розділи, що містять сім підрозділів, висновки, список використаних джерел (251 найменування на 28 сторінках) і 12 додатків на 23 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 213 сторінок, із них обсяг основного тексту – 162 сторінки.

Структура дисертації логічно побудована і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню визначених завдань.

Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, що висуваються до такого виду наукових робіт. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Загалом дисертаційне дослідження виконано на високому науково-теоретичному рівні. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звертаємо увагу на окремі суперечності, спірні положення, які, убачається, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. Як уже зазначалося, заслуговує на увагу здійснення порівняльно-правового аналізу досліджуваних норм за чинним національним законодавством і законодавством іноземних країн. За твердженням авторки, його результати засвідчують узгодженість більшості правових норм України з правовими актами зарубіжних країн. У роботі (див. стор. 79) розглянуто норми КК Австрійської

Республіки, Грузії, Королівства Данії, Королівства Іспанії, Королівства Нідерландів, Латвійської Республіки, Республіки Болгарії, Республіки Польщі, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації та Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки. Зазначені країни належать до романо-германської правової сім'ї.

Натомість зовсім не досліджено законодавство інших правових сімей. Уважаємо, що таке досить одностороннє дослідження не є достатнім для того, щоб аргументовано відкинути перспективи порівняльно-правового дослідження кримінально-правової характеристики досліджуваної групи кримінальних правопорушень за законодавством зарубіжних країн, що належать до інших правових сімей.

2. Дискусійним є і твердження дисертантки щодо визначення поняття об'єкта злочину, яке вона вважає базисним для свого дослідження, а також щодо подальших змін і доповнень до КК України, які пропонує на базі такого аналізу авторка.

На думку дисертантки, найбільш доцільне та повне визначення об'єкта злочину містить концепція визначення об'єкта як охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин, на які посягає злочин. Зважаючи на завдання КК України, очевидно, що законодавець узяв під правову охорону великий обсяг різнобічних утворень, об'єднати які можна тільки завдяки категорії суспільних відносин (див. стор. 83).

Також авторка зазначає, що в науці кримінального права родовим об'єктом злочинів визначають групу суспільних відносин, які охороняються окремим розділом Особливої частини КК України. Таким чином, родовий об'єкт ст. 131, 132, 138, 139, 140–145 КК України необхідно визначати в межах розділу II Особливої частини КК України, який передбачає відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи. Оскільки законодавець відніс зазначені злочини саме до розділу II Особливої частини КК України, то таким чином він визначив родовий об'єкт цих злочинів. Отже, родовим об'єктом досліджуваних злочинів є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (див. стор. 85).

Зважаючи на наведені вище ґрунтовні аспекти, які підтримує у своїй роботі здобувач, максимальної аргументації під час захисту потребує позиція Шопіної Ю. О. щодо доцільності виокремлення в структурі Особливої частини КК України розділу «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку надання медичних та фармацевтичних послуг».

3. Заслуговує на увагу спроба дисертантки ввести в юридичний обіг деякі новітні терміни, серед яких – «дефект надання медичної допомоги» (див. стор. 151).

Проте зі змісту роботи та автореферату дослідження досить складно зробити висновок про можливість практичного застосування цієї термінології.

Під час захисту авторка має навести аргументацію на користь уведення до обігу кримінально-правової дефініції поняття «дефект надання медичної допомоги», а також необхідно зазначити сфери застосування цього поняття.

4. Як один з отриманих результатів і наукову новизну авторка зазначає проведений усебічний аналіз правозастосовної практики та результатів анкетування працівників слідчих підрозділів НПУ і доведення з його використанням необхідності розроблення Єдиного реєстру недобросовісних лікарів і фармацевтів України. Хотілося б, щоб у дослідженні було відображено практичне застосування цього реєстру та наслідки включення до нього медичних і фармацевтичних працівників.

5. Авторкою дисертаційного дослідження проведено достатньо ґрунтовне анкетування працівників слідчих підрозділів НПУ в м. Києві та десяти областях України щодо питань кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків; узагальнено результати вивчення 57 архівних кримінальних проваджень (кримінальних справ), розпочатих (порушених) за ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, розслідуваних органами досудового розслідування правоохоронних органів і розглянутих судами різних інстанцій протягом 2003–2020 років, але в роботі недостатньо висвітлено отримані емпіричні дані.

6. У підрозділі 3.1 дисертації зазначено особливості кваліфікації досліджуваної категорії правопорушень та необхідність відмежування від суміжних кримінально караних діянь.

Проаналізувавши помилки органів досудового слідства й судів під час кваліфікації досліджуваної групи злочинів і зазначаючи, що ці діяння слід відмежовувати від суміжних, зокрема передбачених ч. 1 ст. 115, п. 2. ч. 2 ст. 115, ст. 120–122, 135, 136 КК України, а також від адміністративних правопорушень за об'єктивними й суб'єктивними ознаками, авторка, на жаль, не продемонструвала належного підходу до моделювання типових ситуацій і прикладів. Тому задекларовані питання про застосування правил щодо сукупності відповідних норм, а також учинення суміжних кримінальних правопорушень (застосування правил у разі конкуренції кримінально-правових норм), на нашу думку, не матимуть повного практичного вирішення. Убачається, що докладний розгляд саме цих питань сприяв би тлумаченню найпоширеніших на практиці проблемних випадків.

Водночас висловлені критичні зауваження і побажання насамперед характеризують складність досліджуваної автором проблеми. Слід зазначити, що вони не мають істотного впливу на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них належить до спірних і не стосуються основних концептуальних положень дисертаційного дослідження, а є лише предметом наукової дискусії під час захисту дисертаційного дослідження, а також можуть вказувати на основні концептуальні напрями подальшого дослідження цієї проблематики.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення

З огляду на актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків вважаю, що дисертаційна робота Шопіної Юлії Олегівни на тему «Кримінальна відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків» є самостійним, оригінальним, завершеним науковим

дослідженням із науково обґрунтованими висновками, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права.

На підставі викладеного вище можна дійти висновку, що дисертаційна робота Ю. О. Шопіної відповідає п. 9, 11–14 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

завідувач лабораторії
навчальної та наукової роботи
Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України

**Т. в. о. директора
ДНДЕКЦ МВС**

Світлана КОСЕНКО

Броніслав ТЕПЛИЦЬКИЙ